

KRÉMER BALÁZS

Egy politikai sikertörténet tanulságai: Gyorsjelentés a szegénységről

Furi dolog recenziót írni egy olyan elvileg akár szociológiai, szociálpolitikai szakmai anyagnak is tartható műről, kötetről, amely szakmailag nem túl jó, viszont a célját és szerepét minden korábinál tisztességesebben és hathatósabban betöltötte. A „Gyorsjelentés”-sel tulajdonképpen ez a helyzet.

Számos elég komoly és súlyos probléma vethető fel a kötet tartalmával kapcsolatosan. E szakmai problémák egy részét nem lenne tisztességes ezen a köteten „leverni”, hiszen a magyar társadalomtudomány általános állapotában leledzenek a probléma gyökerei. Így pl. elég bizarr dolog a szegénység problémáiról úgy beszélni, hogy magát a szegénységet nem helyezzük el egy társadalmi struktúrákban. Mert nincsen képünk a társadalmi struktúráról, sem a kötet – számomra, a mellékletek szerzőitől eltekintve indokolatlanul anonimitásba burkolódzó – szerzőinek, sem nekem, sem másnak. Ami van, az részben egy másik világ struktúrájából derivált egyenlőtlenségi kép; részben egy furcsa „közös rész-kép” sok-sok, egyenként elfogadhatatlan jövedelemmérés eredményeiből. Szóval, elvileg tudhatjuk, hogy kik-mik a szegények, de nem tudhatjuk, hogy kihez-mihez képest is beszélünk szegénységről, ami annál is furcsább, mivel valamennyiünk szegénységfogalma egyfajta relatív szegénységi fogalom.

A társadalmi struktúrákép hiányának egyenes következménye az is, hogy a racionálisan mérlegelhető szociálpolitikai javaslatok is gyenge lábakon állnak. A kötet csak annyit mond, hogy „itten aztán most már tenni kell valamit!”, de nem tesz konkrét javaslatokat sem az intézkedések tartalmára, sem a kívánatos támogatási mértékekre, sem azok forrásaira, sem azok formájára. Ezt különösen hiányolhatnánk a munkához jutást segítő intézkedésekre megtehető-megteendő javaslatok dolgában, hiszen e problémát, a munka és jövedelem tartós hiányát emeli ki legfontosabbként a kötet a szegénység társadalmi tényezői között.

Ugyancsak kritikával illethetjük azt, hogy a „Jelentés”-nek nincsen időpontja. A statisztikai adatok keletkezését nem is mindenhol tüntetik fel a táblázatok alatt, ahol meg igen, ott jellemzően 2000–2002 közötti publikációkra (1998–2002 közötti adatokra) utalnak a hivatkozások. Mindez teljesen megszokott a társadalomtudományi elemzések, különösen a nemzetközi szervezetek összehasonlító elemzéseinek világában, de elég furcsa egy 2003 decemberében kiadott, önmagát gyorsnak hívó jelentéstől. Pl. azért, mert a Gyorsjelentés sürgető mondandóját nagyrészt annak a kormányának címezi, amely nem volt hatalmon a hivatkozott adatok keletkezésekor.

A kritikai attitűdjét kora haladtával sem feladó recenzens általában némi rezignáltsággal veszi tudomásul, ha lekezelő legyintéssel veszik tudomásul kritikus fanyalgásait. Most azonban maga a recenzens hívja fel az olvasó figyelmét arra, hogy fanyalgásai igencsak le vannak..., de magáról ám. Ugyanis a Gyorsjelentés minden szakmai megkérdőjelezhetősége ellenére valami olyasmit produkált, amit már régen sikerült produkálnia egy, a szegénységről szóló irománynak. Nevezetesen: téma lett belőle a médiában, téma lett belőle a politikában. Ismereteim szerint még nem esett meg a magyar történelemben az, hogy a kormány hivatalos sajtótájékoztatóján a kormány szóvivője ismertessen egy bármilyen „szociológiai izét”, sőt, a kormány álláspontjaként ismertesse az „izéből” saját maga által levont tanulságokat – amint ez megesett ebben az esetben (7 témakörben kiemelve a legfontosabb szegénységi kockázatokat és célcsoportokat).

Nos, innen nézvést a recenzensnek félre kell tennie szociológusi-szociálpolitikai bárcáit, meg minden mást, ami ebből következhetne, és arra kell választ keresnie, hogy vajon mivel érte el a Jelentés azt, hogy áttörje a szegénység ügyében eléggé elzárkózó nyilvánosság „ingerküszöbét”?

Nyilvánvalóan, nem a szociológiai tartalmakban (lásd fentebb...), hanem az előadásmódban, ha bárkinek úgy tetszik, a politikai marketingelemek erejében kell keresnünk a rejtély megfejtését. Másnak, ha úgy tetszene, akkor azt mondhatnám, hogy ezúttal a „szociálpolitikának” nem a „szociális”, hanem a „politikai” vonatkozásaiban rejlik a lényeg.

Először is a Jelentésnek sikerült egyfajta jól érthető, jól befogadható nyelvi stílust találnia. Más, hasonló anyaggal szemben, a jelentés nyelve nem a szegénység „egzotikus”, a „normálistól radikálisan eltérő” arcát mutatja – ami általában az olvasó mégoly együttérző távolságtartását, a dolog tőle való „idegenség-érzetét” váltja ki –, hanem a nagyon is hétköznapi, nagyon is ismerős szegénység képeit mutatja meg, szóban is, képben is (az előadásmód szempontjából kiemelt nyomatékkal: KÉPBEN IS!). Ugyancsak nem él a burkolt fenyegetés eszközeivel: nem riogat sem etnikai polgárháborúk, sem éhséglázadások fenyegető rémképeivel. A mondandó furcsamód attól igen erős – hogy nélkülözi a drámai elemeket. A szegénység képe a kötetben „szimplán” csak nagyon sötét és szomorú, nagyon mélyen szégyenletes. A kötet alapján mindenkinek megélhető a szegénység.

Ugyancsak kiemelendő az a teoretikus alap, amely mára kissé kiment a divatból, de ebben a műfajban igen erős eszköztárnak mutatkozott. Nevezetesen az a „deprivációs” modell, amely bizonyos általánosan elfogadott normáknak megfelelő feltételekkel és dolgokkal való rendelkezés hiányával operál. E hiányok objektív mérőeszközként való használatát még akkor sem lehetett általánosan elfogadott tudományos elméletként elfogadtatni, amikor létezett paradigmaticusnak tekintett társadalmi struktúrákép, nemhogy ma. Viszont, a hiányok „eldramázások” nélküli számbavétele igencsak erős eszköz a csendes és szomorú szegényre való ráébresztéshez. A kis esetek, majdhogynem anekdotikus leírások csak ugyanis rendre olyan dolgok és körülmények hiányáról számolnak be, amelyeket a közgondolkodás evidensen, magától értetődően rendelkezésre állónak tart. Ezeknek a hiányoknak a disztingváltan is erős érzé-

RECENZÍÓ

keltetése döbbsent rá a szegyenre, minden drámai túlpörgetés nélkül is: micsoda vakság, micsoda szegyen mindenki számára elérhetőnek, természetesnek gondolni azt, ami a mi világainkban valóban természetes, magától értetődő – miközben sokak számára messze nem az.

Ebben az előadásmódban a statisztikai adatok is elsősorban az „előadásmód” kellékei. Időtől, konzisztenciáktól függetlenül alátámasztják, illusztrálják és megerősítik a szöveg mondandóját. A gazdag táblamelléklet mindenki számára világossá teszi, hogy a szerzők „nem a levegőbe beszélnek”, nem csupán érzelmeiket, hanem alátámasztható megállapításaitat bocsátják közre. Erre a táblamelléletek kiválóan „funkcionálnak” is. Még akkor is, ha a közölt adatok sem elméletileg, sem információtartalmaikban nem pontosan illeszkednek a szövegben előadottakhoz.

A politikai előadásmód sikeréhez kétség kívül hozzájárult a megjelenítés időzítése. Azt mondhatjuk, hogy az Unióval „Közös Integrációs Memorandum” aláírása után néhány nappal, az új szociális törvény koncepcionális háttérdokumentumainak (a SZOLID programnak) a kormányhoz való beterjesztése idején, rögtön a Népesedési Program koncepciójának nyilvánosságra hozatala után, a „kettős méltányosság” vs. „rászorultság” nyilvánosság előtt zajló vitái közepette – a jelentés igen ügyesen lovagolta meg az éppen aktuális politikai, kormányzati és média-konjunktúrák hullámain. Mindez nagy tanulság a szociális ügy lobbistáinak: ha egyedül nem is megy, a különféle akciók és helyzetek szinergiáit kihasználva igenis át lehet törni a szegénységgel szembeni politikai és közéleti közöny máskor áttörhetetlen falait.

Ferge Zsuzsa a kötet bevezetőjében azt írja: „a »Gyorsjelentés« célja, hogy felhívja a figyelmet a szegénység mélyülésére, és arra, hogy a helyzet „automatikus” javulása a közeli években akkor sem várható, ha a gazdaság újra növekedési pályára áll. Politikai cselekvésre, központi akaratra és forrásokra van szükség, hogy tompítani lehessen a már ma is jól érzékelhető kirekesztődés és társadalmi leszakadás folyamatát.”

Nos, a Gyorsjelentés minden várakozást felülmúlóan elérte célját, sikerült felhívnia a figyelmet. Minden valószínűség szerint azért (is), mert nem a „nagy elméletet” és a „nagy igazságot” akarta megírni, hanem arra koncentrált, ami a kimondott célja volt.

A szakmai finnyáskodásoknak tehát semmi helyük és értelmük. A recenzens csak gratulálhat (az inkognitójukat őrző szerzőknek is) ahhoz a disztinívált, ügyes előadásmódhoz, amellyel sikerült a kitűzött célt megvalósítani.

Remélhetőleg a politikai sikertörténet nem minden tanulság nélküli az elkövetkezendő, figyelemfelkeltést célzó „szociális-lobbista” akciók számára...